

TRADICIONALNA UMIJEĆA KAO TEMELJ ODGOJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ: ULOGA MUZEJA U RAZVOJU BIOETIČKOG SENZIBILITETA DJECE I MLADIH

Cilje ovog rada istražiti potencijal muzeja u promicanju održivog razvoja i razvoja bioetičkog senzibiliteta kod djece i mladih putem obrazovnih programa temeljenih na tradicijskim umijećima. Analizom znanstvene literature i interpretacijom muzejskih izložbi i radionica kao studija slučaja rad pokazuje kako muzeji mogu djelovati kao prostori transformativnog i iskustvenog učenja. Polazište rada jest teza da kulturna baština, interpretirana participativnim i iskustvenim metodama, može djelovati kao snažan alat u oblikovanju vrijednosnog odnosa prema prirodi, zajednici i kulturnom nasljeđu. Kvalitativnom analizom studija slučaja iz Muzeja Slavonije prikazano je kako tradicijska znanja postaju sredstvo za poticanje kritičkog mišljenja, empatije, odgovornosti i održivosti. Poseban naglasak stavljen je na metode koje povezuju narativne, taktilne i vizualne oblike učenja te omogućuju intergeneracijsko sudjelovanje i povezivanje djece i mladih s lokalnim identitetom. Primjeri iz prakse Muzeja Slavonije ilustriraju kako kulturna baština i umjetnički izražaji mogu služiti kao sredstvo za promicanje vrijednosti solidarnosti, zaštite prirode i međugeneracijske suradnje, potvrđuju važnost muzeja kao prostora transformativnog učenja te pozivaju na jaču integraciju kulturnih institucija u obrazovne politike. Ovim radom nastoji se istaknuti da muzejska pedagogija pruža značajan doprinos bioetičkom obrazovanju i društvenoj transformaciji.

Ključne riječi: bioetički senzibilitet, kulturna baština, muzejska pedagogija, participativno učenje, tradicijska znanja, održivi razvoj

Izv. prof. dr. sc.
Ivica Kelam

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
HR-31000 Osijek
Ulica cara Hadrijana 10
kelamivica@gmail.com

Jesenka Ricić

Muzej Slavonije
HR-31000 Osijek
Trg Sv. Trojstva 6
jesenka.ricic@mso.hr

Prethodno priopćenje
UDK 069.12(497.543)
379.82(497.543)

UVOD

Suvremeni svijet suočen je s brojnim izazovima održivosti – od klimatskih promjena i ekoloških kriza do gubitka tradicijskih umijeća i slabljenja društvene kohezije. U takvom kontekstu obrazovanje za održivi razvoj postaje ključno za oblikovanje djece i mladih koji su sposobni kritički razmišljati, suosjećati i djelovati (Sterling, 2001) u interesu zajedničke budućnosti. Pojam bioetički senzibilitet razvio se iz potrebe za obrazovnim pristupima koji nadilaze racionalističke i utilitarne modele znanja te uključuju emocionalnu, moralnu i društvenu dimenziju učenja. U hrvatskom kontekstu bioetički senzibilitet podrazumijeva povećanu svijest o međuovisnosti prirode i čovjeka, holističke pristupe razmatranju čovjeka te konstruiranje novih obrazovnih ideala (Zagorac, Jurić, 2008). Time se naglašava važnost cjelovitog pristupa obrazovanju koji integrira etiku, ekologiju i humanističke vrijednosti u svrhu oblikovanja društveno odgovornih pojedinaca.

S obzirom na sve izraženiju potrebu za uključivanjem bioetičkih tema u obrazovne sustave i šire društvene diskurse muzeji se sve jasnije profiliraju kao ključni prostori za razvoj bioetičkog senzibiliteta. Prema suvremenoj definiciji muzej je neprofitna trajna institucija u službi društva koja istražuje, sabire, čuva, interpretira i izlaže materijalnu i nematerijalnu baštinu djelujući pritom etično, profesionalno i uključivo. Muzeji nude raznolike mogućnosti za edukaciju, promišljanje i razmjenu znanja, čime se prirodno pozicioniraju kao prostori otvoreni za kritičko, vrijednosno i interdisciplinarno učenje.

Upravo u tom kontekstu razvoj bioetičkog senzibiliteta može pronaći plodno tlo u muzejskoj pedagogiji. Muzeji omogućuju iskustveno i emocionalno učenje koje nadilazi tradicionalni obrazovni okvir, potičući osobnu refleksiju i društvenu odgovornost. Putem izložbi, radionica i programa temeljenih na tradicijskim znanjima i vrijednostima muzeji ne samo da interpretiraju prošlost nego i aktivno oblikuju etičke orijentire budućnosti.

Stoga se muzejsko okruženje ne treba promatrati isključivo kao čuvar povijesti, nego kao partner u razvoju humanističkog i održivog društva s potencijalom za uključivanje bioetičkih tema putem sadržaja koji povezuju prirodno, kulturno i duhovno naslijeđe. Poticanje etičkog promišljanja u okviru muzejske pedagogije time postaje ne samo moguće nego i nužno u kontekstu razvoja obrazovanja za održivi razvoj i jačanja društvene kohezije.

Cilj je ovog rada istražiti na koji način muzejske izložbe i radionice mogu doprinijeti razvoju bioetičkog senzibiliteta kod djece i mladih analizom teorijskih okvira i primjera dobre prakse. Naposljetku, rad nastoji istaknuti da muzejska pedagogija pruža značajan doprinos ne samo obrazovanju za održivi razvoj nego i širem društvenom okviru u kojem se gradi kultura dijaloga, poštovanja i međugeneracijske suradnje. Time se otvara prostor za promišljanje o ulozi muzeja kao aktera društvene transformacije u 21. stoljeću.

Rad je strukturiran tako da u prvom dijelu pruža teorijski okvir o obrazovanju za održivost, muzejskoj pedagogiji i bioetičkom senzibilitetu. Slijedi prikaz izabranih izložbenih projekata i radionica Muzeja Slavonije kao studija slučaja koje ilustriraju mogućnosti integracije kulturne baštine u vrijednosno obrazovanje. U završnom dijelu raspravlja se o ulozi muzeja kao prostora transformativnog učenja uz naglasak na preporuke za snažniju integraciju muzejske pedagogije u obrazovne politike i intersektorsku suradnju.

ULOGA OBRAZOVANJA U RAZVOJU BIOETIČKOG SENZIBILITETA DJECE I MLADIH

Bioetički senzibilitet podrazumijeva sposobnost pojedinca da prepozna, razumije i etički vrednuje odnose između čovjeka, drugih živih bića, okoliša i budućih generacija. Taj pojam uključuje razvoj osjetljivosti za temeljne bioetičke vrijednosti poput poštovanja života, odgovornosti, solidarnosti, pravednosti i održivosti. Prema UNESCO-u obrazovanje za održivi razvoj treba uključivati dimenzije bioetike (UNESCO, 2019) kako bi se učenike osnažilo za promišljanje o etičkim pitanjima u kontekstu ekoloških i društvenih izazova. Takvo obrazovanje nadilazi puko prenošenje znanja i usmjereno je na razvoj empatije, kritičkog mišljenja i odgovornog djelovanja. Pavarini i sur. (2021) ističu važnost etički promišljenih participativnih umjetničkih metoda u radu s mladima koji su doživjeli nepovoljna iskustva u djetinjstvu jer one omogućuju izražavanje emocija, izgradnju povjerenja i razvoj osobnog identiteta putem sigurnih i uključivih kreativnih praksa. Takve metode dodatno osnažuju bioetički senzibilitet potičući osjećaj pripadnosti i zajedničke odgovornosti. Zagorac i Jurić (2008) naglašavaju važnost razvoja bioetičkog senzibiliteta u okviru obrazovanja ističući da je „bioetika u Hrvatskoj ušla u fazu institucionalizacije, ali da je potrebno dodatno raditi na razvoju senzibiliteta kod šire javnosti, posebno kroz obrazovne procese”. Članak „Bioethics and Art” (2020) ističe da umjetnost može poslužiti kao moćan alat za izražavanje i razumijevanje složenih bioetičkih pitanja, posebno u kontekstu obrazovanja mladih. Integracija umjetnosti u bioetičko obrazovanje omogućuje djeci i mladima da na kreativan način istraže moralne dileme i razviju empatiju prema različitim životnim situacijama.

EKO-ODGOJ I KULTURNA BAŠTINA

Eko-odgoj jest oblik obrazovanja koji potiče razvoj ekološke pismenosti, etike okoliša i aktivnog građanstva. U tom kontekstu kulturna baština – osobito tradicijska umijeća – označava vrijedan izvor održivih praksi. U ovom radu koristi se pojam *tradicijsko umijeće* kako bi se označila znanja, vještine i tehnike prenesene generacijama koje su vezane uz svakodnevni život, obrte, rukotvorstvo i umjetnički izražaj zajednica. Termin je usklađen s odredbama UNESCO-ove *Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* (2003)

u kojoj se tradicijska umijeća i obrtništvo navode kao jedna od pet osnovnih kategorija nematerijalne baštine. U hrvatskom kontekstu pojam je dodatno razrađen u okviru *Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* (NN 69/99 i dr.) koji u članku 9. definira nematerijalna kulturna dobra kao oblike izražavanja, znanja i umijeća koja zajednice prepoznaju kao dio svoje baštine. Upotreba tog izraza naglašava vrijednost lokalnog znanja i održivih praksi koje imaju edukativni i kulturni potencijal u suvremenom kontekstu eko-odgoja. Učenje o tim umijećima doprinosi razvoju svijesti o važnosti lokalne samoodrživosti, očuvanja resursa i međugeneracijskog prijenosa vrijednosti. Muzeji, kao institucije koje čuvaju i interpretiraju baštinu, imaju izniman potencijal za razvoj eko-odgoja.

MUZEJI KAO AKTERI BIOETIČKOG I EKOLOŠKOG OBRAZOVANJA

Muzej kao prostor transformativnog učenja

Muzeji su prostori neformalnog i iskustvenog učenja gdje se uz interakciju s baštinom potiče istraživačko, kreativno i reflektivno mišljenje. Kustos pedagog, kao voditelj edukativnih programa, potiče publiku na suradničko učenje, doticaj s predmetima, istraživanje i povezivanje s temama iz svakodnevnog života. Učenje u muzeju omogućuje dublje razumijevanje kulturnih i prirodnih fenomena (Milutinović, 2010), povezivanje s lokalnim identitetom te razvoj emocionalne i etičke povezanosti s okolišem. Denburg (2015) naglašava važnost „empirijski utemeljenih, neidealnih teorija” koje omogućuju osmišljavanje konkretnih obrazovnih politika temeljenih na znanstvenim uvidima u dječji razvoj. Muzeji, kao prostori iskustvenog učenja, omogućuju upravo takav pristup – gdje se obrazovni sadržaji temelje na znanju o osjetljivim razvojnim razdobljima i etičkim imperativima uključivanja svih skupina djece u kvalitetne kulturno-obrazovne sadržaje. U kontekstu integrativne bioetike Zagorac i Jurić (2008) ističu da „bioetika nije samo akademska disciplina, već i društveni pokret koji nastoji povezati različite aspekte ljudskog djelovanja”. Ta perspektiva podržava ideju muzeja kao prostora gdje se uz iskustveno učenje mogu integrirati različiti aspekti bioetike u obrazovanju djece i mladih. Yates i sur. (2022) ističu važnost prepoznavanja djece kao aktivnih sudionika u muzejskim iskustvima naglašavajući da bi muzeji trebali „promatrati djecu kao *iskusitelje*, a ne samo kao učenike”. Taj pristup potiče dizajn muzejskih prostora koji omogućuju djeci uključivanje putem interaktivnih izložbi, senzornih doživljaja i aktivnosti koje odražavaju njihova osobna iskustva. U kontekstu muzeja kao obrazovnih prostora članak „Bioethics and Art” (2020) naglašava važnost umjetničkih izložbi i interaktivnih instalacija za poticanje kritičkog razmišljanja o bioetičkim temama. Takvi pristupi omogućuju posjetiteljima, posebno djeci i mladima, da se aktivno uključe u rasprave o etičkim pitanjima uz neposredno iskustvo i osobnu refleksiju.

Kahambing i Lao (2023) ističu da muzeji u eri društveno-ekološke transformacije imaju zadatak djelovati kao agenti promjene koji povezuju očuvanje okoliša, obrazovanje i društvenu pravdu. Denburg (2015) naglašava važnost empirijski utemeljenih pristupa u oblikovanju obrazovnih politika temeljenih na ranom razvoju, dok Yates i sur. (2022) pozivaju na prepoznavanje djece kao aktivnih sudionika muzejskih doživljaja. Takav prostor omogućuje povezivanje identiteta, iskustva i znanja u svrhu oblikovanja etičkog promišljanja.

Bioetički potencijal kulturne baštine

Prema članku „Bioethics and Art” (2020) umjetnost u muzejskom kontekstu može poslužiti kao snažan alat za oblikovanje empatije i razumijevanja bioetičkih dilema. Kulturna baština pritom postaje sredstvo za refleksiju o održivosti i međuovisnosti ljudskih i prirodnih sustava. Integrativna bioetika podržava takve interdisciplinarnе pristupe koji obuhvaćaju prirodno, kulturno i duhovno nasljeđe (Kelam i Grejza, 2022).

Kulturna baština sadržava vrijednosti i znanja koja potiču održivo življenje i etički odnos prema prirodi. U sklopu muzejskih radionica koje uključuju rad s prirodnim materijalima, pripovijedanje te izradu uporabnih predmeta (Topolovčan, 2016) sudionici uče o održivosti, poštovanju tradicije i važnosti zajedništva. Muzeji tako postaju prostori u kojima se oblikuje etički odnos prema baštini i okolišu, potiče odgovorno djelovanje te razvija svijest o važnosti međugeneracijske solidarnosti.

Participativne metode i muzejski programi kao generatori bioetičkog senzibiliteta djece i mladih Pavarini i sur. (2021) upućuju na potrebu primjene etički promišljenih participativnih metoda, osobito u radu s djecom koja su doživjela nepovoljna iskustva. Uključivanje djece u dizajn i izvedbu muzejskih programa doprinosi osjećaju vlasništva, osnaživanju i razvoju bioetičkog senzibiliteta. Takav pristup omogućuje iskustveno i emocionalno učenje temeljeno na vrijednostima odgovornosti, solidarnosti i poštovanja života. Muzeji, kada djeluju u skladu s načelima uključivosti, iskustvenosti i vrijednosne refleksije, postaju snažni prostori obrazovanja za održivi razvoj. Putem edukativnih programa i izložbenih sadržaja koji kombiniraju tradicijska znanja s participativnim metodama muzeji aktivno oblikuju vrijednosni sustav mladih posjetitelja i potiču njihov razvoj kao odgovornih i empatičnih članova društva.

IZLOŽBENI PROJEKTI U FUNKCIJI BIOETIČKOG ODGOJA

Izložbeni projekti u muzejima imaju potencijal daleko nadilaziti funkciju prezentacije predmeta – oni mogu postati prostor za refleksiju, dijalog i razvoj etičkih stavova, osobito kada se usmjere na teme održivosti, odnosa prema prirodi i zajednici. U tom kontekstu muzejske izložbe koje povezuju kulturnu baštinu s estetskim, edukativnim i participativnim

elementima pružaju jedinstvenu priliku za oblikovanje bioetičkog senzibiliteta kod djece i mladih. Pažljivo osmišljenim postavima i popratnim edukativnim sadržajima muzeji nude okvir za iskustveno i vrijednosno učenje temeljeno, među ostalim, na tradicijskim znanjima i suvremenim društvenim izazovima. U nastavku su predstavljeni izložbeni projekti Muzeja Slavonije koji ilustriraju taj pristup.

Biomimikrija u muzeju

– osvrt na izložbu „Priroda i tehnika”

Jedan od primjera uspješne integracije muzejske pedagogije, znanosti i kulturne refleksije jest izložba Priroda i tehnika, realizirana u Muzeju Slavonije 2022. godine. Izložba se temelji na interdisciplinarnom povezivanju predmeta iz tehničkih i prirodoslovnih zbirki, pri čemu autorice izložbe ilustriraju različite odnose između prirode i tehnologije. Na taj se način problematizirala sveprisutna dihotomija između prirode i kulture te poticalo razmišljanje o održivim, funkcionalnim i estetski nadahnutim rješenjima koja priroda nudi čovjeku. Kao što ističe Miklošević (2022), autorice izložbe, muzejska savjetnica Sanja Vidović i viša kustosica Ksenija Katalinić, svojim su konceptom napravile značajan iskorak u popularizaciji znanstvenih sadržaja povezujući ih s univerzalnim vrijednostima koje se mogu interpretirati u obrazovnom i svakodnevnom kontekstu. Izložba se uklopila u globalne muzeološke trendove koji napuštaju enciklopedijski prikaz prirode u korist njezine interpretacije u društvenom i etičkom kontekstu, čime je dodatno osnažen edukativni i bioetički potencijal muzeja.

Koautorica izložbe i autorica preglednog rada *30 godina Tehničkog odjela Muzeja Slavonije*, viša kustosica Ksenija Katalinić, u svojem retrospektivnom osvrtu ističe da je izložba nastala iz potrebe da se tehnička građa predstavi kroz suvremenu edukativnu paradigmu koja povezuje estetiku, funkcionalnost i društvenu korisnost. Pritom posebno naglašava važnost biomimikrije kao metode učenja od prirode i alata za poticanje promišljanja o održivosti u tehničkoj kulturi. Izložba je, kako navodi, primjer sinergijskog rada kustosa različitih odjela koji zajedno oblikuju sadržaj usmjeren na razvoj znanja, ali i vrijednosti kod publike – osobito djece i mladih. Zahvaljujući zanimljivom i interaktivnim postavu, popraćenom kreativnim nazivima tematskih cjelina (npr. S puno uvijanja, Kapljicama do čistoće), te jasnom popularno-znanstvenom katalogu ova je izložba pristupačna širokom krugu posjetitelja. Izložba ne samo da prenosi znanja nego i potiče kritičko promišljanje, kreativnost i odgovorno djelovanje pozivajući na obnovu harmoničnog odnosa s prirodom. Time se afirmira muzejski prostor kao mjesto vrijednosnog i transformativnog učenja s naglaskom na etiku održivosti i međuzavisnosti.

Moleraj kao rukopis zavičaja

Izložba Moleraj, realizirana u Muzeju Slavonije 2023. godine, istražuje tradicijske tehnike ukrašavanja interijera tehnikom molovanja zidova – ručnog oslikavanja šablonama i valjcima s uzorkom. Temeljena na višegodišnjem terenskom

istraživanju u istočnoj Hrvatskoj, a i šire, kao i prikupljanju građe i svjedočanstava molerki, izložba donosi pregled rijetko dokumentirane nematerijalne baštine ukrašavanja životnih prostora ruralnih krajeva. Poseban naglasak stavljen je na žensko znanje i kreativnost s obzirom na to da su tu tehniku često prenosile žene, koje su kao samouke majstorice oblikovale specifičan vizualni identitet sela. Edukativna vrijednost izložbe ogleda se u mogućnosti reinterpretacije prostora doma kao mjesta izražavanja identiteta i estetike svakodnevice. Molovane zidne plohe nisu bile samo dekoracija nego su i svjedočile o zajedničkim naporima da se prostor učini ljepšim, toplijim i zdravijim – što uključuje aspekte okolišne higijene, dostupnosti materijala te međugeneracijske solidarnosti u učenju i radu. Upravo ti aspekti pridonose razvoju bioetičkog senzibiliteta jer se interpretacijom tradicionalnog ukrašavanja interijera osvještava važnost odnosa prema prostoru, prirodnim resursima i kulturnom nasljeđu. Izložba Moleraj omogućuje djeci i mladima da prepoznaju vrijednosti ukorijenjene u običnim predmetima i radnjama te otvara prostor za promišljanje o održivosti, estetici i ulozi zajednice u stvaranju kulturnog okoliša. Povezivanjem tradicijskog znanja s temama ekologije, zdravlja i participacije izložba nudi platformu za etičko obrazovanje koje se temelji na iskustvu, osjetilima i empatiji – što je u skladu s načelima obrazovanja za održivi razvoj i integrativne bioetike.

MUZEJSKE RADIONICE KAO ALATI ZA ISKUSTVENO I VRIJEDNOSNO UČENJE

U sklopu programa *Doktori za baštinu*, koji Muzej Slavonije kontinuirano provodi s ciljem edukacije muzejske publike o baštinskim sadržajima, razvijen je niz radionica koje integriraju iskustveno učenje, intergeneracijsku suradnju i razvoj bioetičkog senzibiliteta. Te radionice ne poučavaju samo o tradiciji nego je čine živom i primjenjivom njegujući vrijednosti održivosti, zajedništva i etičkog odnosa prema zavičaju. Radionice su jedinstven spoj kreativnog izražavanja, tradicijskog znanja i vrijednosno usmjerenog obrazovanja. Njihova pedagoška vrijednost proizlazi iz integracije umjetničkih, etnografskih i ekoloških elemenata koji sudionike uvode u složenije razumijevanje međuovisnosti čovjeka, prirode i zajednice – što je ujedno temelj održivog razvoja.

Radionica *Čarobni prekrivač* primjer je integracije nematerijalne kulturne baštine, kreativnog pisanja i vrijednosno usmjerenog muzejsko-pedagoškog rada. Osmislio ju je kustos pedagog, koji je i autor originalne istoimene priče inspirirane djelom učiteljice i vezilje Jelke Mihaljev, čuvarice baranjskog šokačkog veza – zaštićenog nematerijalnog dobra Republike Hrvatske. Ta činjenica posebno ističe interdisciplinarnu kompetenciju muzejsko-pedagoškog kadra koji nije samo posrednik znanja nego i njegov aktivni interpretator, autor i edukator. U radionici polaznici izrađuju vizualnu scenografiju prateći strukturu pripovijedanja, čime se ostvaruje višeslojno učenje koje povezuje narativnu, vizualnu i taktilnu dimenziju. Vez, koji u priči služi kao metafora

za pažnju, zaštitu i prenošenje znanja, djeci se ne prikazuje kao puka dekoracija, nego kao etički i identitetski simbol. Ova radionica polaznicima omogućuje razvijanje empatije i vrijednosne orijentacije poistovjećivanjem s likovima i situacijama iz priče, ali i upoznavanje s lokalnim kulturnim identitetom i njegovim materijalnim i nematerijalnim nositeljima. Na radionici polaznici mogu iskustveno spoznati održivost zahvaljujući temama ručnog rada, međugeneracijske skrbi i suživota s prirodom, a istodobno se potiče njihova participacija u zajedničkom stvaranju razvijajući osjećaj pripadnosti, suradnje i simboličkog izražavanja. Posebno se ističe pedagoška vrijednost kreativnog pisanja u muzejskoj praksi. Autorska priča oblikovana je s jasnim edukativnim i vrijednosnim ciljevima, ali i emocionalnim potencijalom, što omogućuje dublju identifikaciju polaznika s temom. Na taj način kustos pedagog koristi kreativno pisanje kao alat bioetičkog obrazovanja povezujući tradicionalne motive s univerzalnim pitanjima brige, zaštite i zajedničke odgovornosti. Ova radionica pokazuje kako muzejski edukativni programi mogu istodobno biti umjetnički, edukativni i transformativni te kako kustos pedagog, kao višedimenzionalni stručnjak, može vlastitim stvaralaštvom oblikovati sadržaje koji odgovaraju na potrebe suvremenog društva i obrazovanja za održivi razvoj.

Radionica *Mala tikva* temelji se na istoimenoj autorskoj priči kustosa pedagoga u kojoj se na djeci razumljiv i narativno angažiran način interpretira praktična i simbolička uloga tikve u svakodnevnom životu slavonskog sela. Preko lika pastira Vinka koji iz potrebe za spremnikom za vodu otkriva višestruku vrijednost tikve djeca uče o održivim praksama, lokalnoj mudrosti i važnosti ručnog rada. Priča se naslanja na bogatu etnografsku Zbirku tikvičarstva Etnografskog odjela predstavljenu u izložbi *Tikva mala, a stotinu šara* autorice Vlaste Šabić, ali i katalogu Zbirke. Tikve se u tradicijskom kontekstu nisu koristile samo kao namirnica nego i kao višenamjenski predmet – spremnik za vodu, ukras, simbol zaštite i rada ruku. Ta radionica primjer je kreativnog muzejsko-pedagoškog dizajna u kojem kustos pedagog koristi autorsko pisanje, vizualne elemente i etnografsku građu kako bi razvio program koji integrira odgoj za održivi razvoj, upoznavanje s kulturnom baštinom i poticanje bioetičkog promišljanja. Tikva, kao jednostavan i prirodan predmet, postaje tako nositelj složenih vrijednosti: ekologije, zajedništva, tradicije i osobnog stvaralaštva.

Putem naracije, likovnog rada i suradnje u oba slučaja sudionici ne samo da razumiju sadržaj priča nego ga pretvaraju u vlastito iskustvo učenja. Taj proces obuhvaća emocionalnu uključenost, razvoj kreativnosti i timskog rada, čime se oblikuje njihova svijest o sebi kao akterima u zajednici i prirodi. Završni radovi – scenografije, makete i ilustracije – služe kao trajni materijalni tragovi procesa učenja, koji može biti nastavljen i u školskom, knjižničnom ili muzejskom okruženju. Radionice *Čarobni prekrivač* i *Mala tikva* pokazuju kako muzejska pedagogija može aktivno doprinosti obrazovanju za održivi razvoj ne samo prenošenjem zna-

nja nego i oblikovanjem vrijednosti koje omogućuju dublje razumijevanje i etičko djelovanje u suvremenom svijetu.

Radionica *Moleraj*, organizirana u sklopu izložbe *Moleraj*: tehnike oslikavanja zidova šablonama i valjcima Etnografskog odjela Muzeja Slavonije, osmišljena je kao praktična demonstracija i prijenos znanja o tradicijskim tehnikama oslikavanja zidova s pomoću šablona i valjaka s uzorcima. Pod vodstvom autorice izložbe Tunde Šipoš Živić sudionici su tijekom participativnog rada upoznavali proces pripreme boja, izradu uzoraka i postupke molovanja koristeći se materijalima i alatima koji su se nekada rabili u seoskim i gradskim kućama Slavonije i Baranje. U pedagoškom kontekstu radionica je pružila iskustveno učenje koje objedinjuje vizualnu umjetnost, zanatsku vještinu i etnološku baštinu. Nije bila usmjerena samo na usvajanje tehničkih vještina nego na promišljanje o kulturnim vrijednostima ukorijenjenim u svakodnevici. Oslikavanjem zidnih ornamenata sudionici su razvijali estetsku osjetljivost, poštovanje prema ženskim samoukim majstoricama (molerkama), svijest o važnosti očuvanja lokalne tradicije i odgovornosti prema prostoru koji nastanjujemo. U kontekstu razvoja bioetičkog senzibiliteta radionica *Moleraj* omogućuje refleksiju o odnosu između čovjeka, kulture i okoliša. Sudionici direktnim iskustvom stječu uvid u vrijednosti samoodrživosti, ponovne upotrebe materijala i brige o domu kao mjestu zajedničkog života. Takvo iskustvo doprinosi razvoju empatije, solidarnosti i interkulturalne osjetljivosti – temeljima za stvaranje društveno odgovornih pojedinaca.

Adventska radionica *Ukrašavanje medenjaka*, koja se tradicionalno organizira u Muzeju Slavonije u suradnji s članicama udruge Šokačka grana, primjer je vrijednosno orijentiranog obrazovanja koje povezuje baštinu, održivost i etiku svakodnevice. Sudjelovanjem u pripremi i oslikavanju medenjaka djeca i odrasli imaju priliku upoznati tradicijske običaje u kojima je svaka sirovina imala značenje i svrhu. U prošlim vremenima medenjaci su se izrađivali od dostupnih namirnica – domaćeg meda, brašna, jaja – i koristili kao jestivi božićni ukrasi, čime su se izbjegavali nepotreban otpad i umjetni materijali. Kitila se samo jedna grana, krispan, a ne cijelo stablo jele. Na taj su način naši preci svjedočili dubokom poštovanju prema prirodi i umijeću življenja u skladu s njom. U tim skromnim, ali smislenim vremenima djeca su danima s nestrpljenjem promatrala medenjake na grani znajući da će ih moći pojesti tek nakon blagdana. Takva praksa njegovala je strpljenje, zahvalnost i razumijevanje vrijednosti resursa. Upravo to pokušava prenijeti i muzejska radionica – odmaknuti današnju djecu od pretjeranog konzumerizma i približiti ih ideji promišljenog i održivog življenja. Radionica tako postaje prostor ne samo stvaranja nego i refleksije – konkretnim taktinim radom djeca razvijaju bioetički senzibilitet, odnosno osjećaj za suživot s prirodom, poštovanje prema hrani i tradiciji, te svijest o tome kako male geste mogu odražavati velike vrijednosti. Sudjelovanje u takvim programima doprinosi razvijanju empatije, ekološke svijesti i kulture skromnosti nudeći djeci

i mladima primjer drukčijeg odnosa prema svijetu – onog utemeljenog na mjeri, pažnji i suodgovornosti.

Izložba *Atlantida – mali svjetovi*, prikazana u Muzeju Slavonije 2025. godine, dio je međunarodnog projekta koji tematizira nestanak i ugroženost ruralnih zajednica diljem Europe. Dokumentacijom 24 sela iz šest zemalja – uključujući devet hrvatskih sela poput Draža, Završja i Sutinskih Toplica – izložba progovara o tihoj krizi depopulacije, gubitku kolektivnih sjećanja, kulturne baštine i društvene povezanosti. Naglasak nije stavljen na vizualnu atraktivnost napuštenih prostora, nego na duboku emocionalnu i društvenu prazninu koja ostaje nakon njihova nestanka. Izložba poziva na refleksiju o važnosti očuvanja nematerijalne i materijalne baštine, ali i o našoj odgovornosti prema zajednicama u nestajanju.

Upravo iz tog konteksta proizišla je i međugeneracijska radionica *Ornamenti sjećanja*, održana u Muzeju Slavonije 2025. godine, koja je osmišljena s ciljem povezivanja osoba treće životne dobi i mlađih sudionika zajedničkim umjetničkim stvaranjem nadahnutim gostujućom izložbom *Atlantida – mali svjetovi*. Radionicu je vodio Leo Pavlović, vizualni umjetnik i magistar vizualnih umjetnosti iz Osijeka čiji umjetnički radovi tematiziraju identitet, folklor i tradiciju, osobito grafičkim i crtačkim izrazima. U četverodnevnom programu sudionici su istraživali narodne motive iz tradicijskog tekstila i nošnji, osmišljavali ornamentalne uzorke te izrađivali likovne kompozicije koje su predstavljene na završnoj izložbi radova. Time je spojeno iskustvo umjetničkog izraza s reinterpretacijom baštinskih obrazaca omogućujući polaznicima aktivno sudjelovanje u procesu valorizacije kulturne baštine.

Ovom međugeneracijskom radionicom otvoren je prostor za dijalog i prijenos znanja između generacija, čime se ne prenosi samo forma ornamenta nego i emocionalni naboj, osobna sjećanja i kolektivni identitet. Pedagoška vrijednost radionice očituje se u razvoju empatije putem priča o nestalim selima i zajednicama, povezivanju osobnih i kolektivnih narativa, poticanju likovne i simboličke pismenosti te osnaživanju sudionika kao nositelja sjećanja i kulturne odgovornosti. Dodatno, radionica afirmira bioetički senzibilitet jer razvija osjećaj za kulturnu trajnost, simboličko značenje ornamenta i etički odnos prema baštini i materijalima naglašavajući vrijednosti zajedništva, kreativnog izražavanja i poštovanja prema lokalnim tradicijama – nasuprot kulturi brzog konzumiranja i zaborava.

RASPRAVA

Rezultati analize pokazuju da muzeji, kada djeluju u skladu s načelima uključenosti, iskustvenog i vrijednosnog učenja, imaju potencijal postati snažni prostori obrazovanja za održivi razvoj i razvoj bioetičkog senzibiliteta. Studije slučaja prikazane u ovom radu potvrđuju teorijske postavke koje ističu važnost emocionalnog i refleksivnog pristupa učenju

(Palmer, 1998; Sterling, 2001), kao i međusobne povezanosti društvenih i prirodnih sustava (Capra, 2002).

Muzejske izložbe i radionice temeljene na tradicijskim znanjima, pričama i participativnim metodama osnažuju djecu i mlade za aktivno sudjelovanje u zajednici. Uz praktičan i osjetilni rad publika razvija svijest o kulturnoj i prirodnoj baštini te se potiče na promišljanje o etičkim pitanjima putem osobnog iskustva i stvaralaštva. Takav pristup pozicionira sudionika ne kao pasivnog primatelja informacija, nego kao aktivnog „iskusitelja” (Yates et al., 2022) koji interakcijom, interpretacijom i izražavanjem gradi vlastiti sustav vrijednosti.

Uloga muzeja u tom procesu nadilazi tradicionalno poimanje institucije očuvanja baštine – oni postaju prostori dijaloga, inkluzije i društvene promjene. Djeca i mladi te osobe starije dobi sudjelovanjem u muzejskim programima ne samo da usvajaju znanja nego i razvijaju osjećaj pripadnosti, autonomije i odgovornosti, osobito kada se koriste etički osmišljene participativne metode (Pavarini i sur., 2021).

Kulturna baština pritom postaje više od simboličkog resursa – ona poprima edukativnu i etičku funkciju. Tradicijska znanja omogućuju promišljanje o pravednosti, održivosti i skrbi za zajednicu. Primjerice, radionice poput *Ukrašavanja medenjaka* i *Moleraja* osvještavaju važnost odnosa prema resursima, prostoru i međuljudskim vezama, dok radionice *Čarobni prekrivač*, *Mala tikva* i *Ornamenti sjećanja* potiču narativnu empatiju i kreativno izražavanje. Takvi oblici muzejske pedagogije korespondiraju s načelima integrativne bioetike (Kelam i Grejza, 2022) koja naglašava potrebu za cjelovitim razumijevanjem svijeta utemeljenim na povezivanju etike, ekologije i humanističkih vrijednosti.

Unatoč snažnom potencijalu ovakvog pristupa i dalje postoje izazovi – uključujući nedovoljnu institucionalnu potporu, ograničenu međusektorsku suradnju i marginaliziran položaj muzejske pedagogije u okviru formalnog obrazovanja. Za sustavni učinak potrebno je uključivanje muzeja u kurikularno planiranje, kao i jačanje partnerstva kulturnih i obrazovnih institucija.

Predloženi pristupi i metode mogu poslužiti kao model za druge muzejske institucije koje žele integrirati obrazovanje za održivost u svoj rad s djecom i mladima.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad potvrdio je da muzeji, osobito uz participativne i kreativno osmišljene obrazovne programe, mogu biti snažni akteri u razvoju bioetičkog senzibiliteta i obrazovanju za održivi razvoj. Upotrebom tradicijskih umijeća kao temelja za učenje muzeji stvaraju prostor u kojem se povezuju lokalni identiteti, ekološke vrijednosti i kulturna svijest. Analizirane radionice – *Čarobni prekrivač*, *Mala tikva*, *Ukrašavanje medenjaka* i *Ornamenti sjećanja* – ilustriraju kako priče, narativi, simbolika i ručni rad mogu djelovati kao alati za emocionalno, iskustveno i refleksivno učenje.

Poseban doprinos radu donosi isticanje uloge kustosa pedagoga kao kreatora sadržaja koji nadilazi puke obrazovne ciljeve – ujedinjujući baštinu, umjetnost, ekologiju i etiku u smislenu cjelinu. Autorskim pristupom i inovativnim metodološkim pristupima kustosi muzeja oblikuju edukativne prakse koje odgovaraju suvremenim izazovima i otvaraju prostor za dijalog između generacija, disciplina i vrijednosnih sustava.

Muzeji tako postaju mjesta gdje djeca i mladi ne samo da uče o baštini nego je i reinterpetiraju osnažujući pritom svijest o odgovornosti prema zajednici, prirodi i kulturnom kontinuitetu. U tom kontekstu muzejska pedagogija nudi potencijal za društvenu transformaciju – ne samo prijenosom znanja nego formiranjem vrijednosnih stavova i razvojem empatije, kritičkog mišljenja i aktivnog građanstva.

Za buduće istraživanje predlaže se longitudinalno praćenje učinaka ovakvih obrazovnih programa na dječje stavove i ponašanja, kao i dodatna teorijska elaboracija modela integrativnog obrazovanja utemeljenog na baštinskoj pedagogiji i bioetičkoj refleksiji.

LITERATURA

- Babić, N. (2007). Konstruktivizam i pedagogija. *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), 217–227.
- Bioethics and Art. (2020). *Jahr*, 11(1), 277–280. <https://hrcak.srce.hr/240230>
- Capra, F. (2002). *The hidden connections: A science for sustainable living*. HarperCollins.
- Denburg, A. (2015). A sensitive period: Bioethics, human rights, and child development. *Health and Human Rights*, 17(1), E19–E30. <https://www.hhrjournal.org/2015/06/a-sensitive-period-bioethics-human-rights-and-child-development/>
- Dilica, K. (2021). Is there a need for bioethical education in the academic community? *Pannoniana*, 5(1), 61–76. <https://hrcak.srce.hr/277804>
- Jurčević Lozančić, A., & Kudek Mirošević, J. (2015). Konstruktivizam u suvremenom inkluzivnom odgoju i obrazovanju. *Školski vjesnik*, 64(4), 541–560.
- Kahambing, J. G., & Lao, T. W. (2023). The role of museums in planetary health bioethics: A review. In *Planetary Health and Bioethics* (pp. 434–451). Springer.
- Katalinić, K. (2025). 30 godina Tehničkog odjela Muzeja Slavonije. *Osječki zbornik*, Vol. 40 (xx), 127–140. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/329059>
- Kelam, I., & Grejza, D. (2022). Cosmic education in the context of integrative bioethics. *Jahr*, 13(1), 65–82. <https://doi.org/10.21860/j.13.1.4>
- Miklošević, Ž. (2022). *Priroda kao inspiracija za tehnologiju*. *Informatica museologica*, (53), 146–147. <https://hrcak.srce.hr/303927>
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. (1999–2022). *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*. <https://www.zakon.hr/z/112/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara>
- Milutinović, J. (2010). Učenje u muzeju. *Povijest u nastavi*, 16(2), 217–229.
- Nacionalni kurikulum za održivi razvoj. (2020). *Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH*.
- Palmer, J. A. (1998). *Environmental education in the 21st century*. Routledge.
- Pavarini, G., Smith, L. M., Shaughnessy, N., Mankee-Williams, A., Thirumalai, J. K., Russell, N., & Bhui, K. (2021). Ethical issues in participatory arts methods for young people with adverse childhood experiences. *Health Expectations*, 24(5), 1557–1569. <https://doi.org/10.1111/hex.13314>
- Smith, A. N. (2022). *Understanding Children’s Museums’ Approaches to Diversity: A critical and Socio-Cultural Investigation*. https://repository.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6988&context=gradschool_dissertations
- Sterling, S. (2001). *Sustainable education: Re-visioning learning and change*. Green Books.
- Topolovčan, T. (2016). Art-based research of constructivist teaching. *Croatian Journal of Education*, 18(4), 1141–1172.
- UNESCO. (2019). *Education for sustainable development: A roadmap*. UNESCO Publishing.
- Yates, E., Szenasi, J., Smedley, A., Glynn, K., & Hemmings, M. (2022). Children as experiencers: Increasing engagement, participation and inclusion for young children in the museum. *Childhood*, 29(2), 1–17. <https://www.researchgate.net/publication/358483417>
- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation. <https://ich.unesco.org/en/convention>
- Zagorac, I. (2018). *Bioetički senzibilitet*. Pergamena.
- Zagorac, I., & Jurić, H. (2008). Bioetika u Hrvatskoj. *Filozofska istraživanja*, 28(3), 601–611. <https://hrcak.srce.hr/36618>

TRADITIONAL CRAFTS AS A FOUNDATION FOR EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: THE ROLE OF MUSEUMS IN FOSTERING BIOETHICAL SENSITIVITY IN CHILDREN AND YOUTH

SUMMARY

This paper aims to explore the potential of museums in promoting sustainable development and fostering bioethical sensitivity among children and youth through educational programs based on traditional crafts. Through an analysis of scientific literature and the interpretation of museum exhibitions and workshops as case studies, the paper demonstrates how museums can serve as spaces of transformative and experiential learning. The central premise is that cultural heritage, when interpreted through participatory and experiential methods, can function as a powerful tool in shaping value-based relationships with nature, community, and artistic legacy. A qualitative analysis of case studies from the Museum of Slavonia shows how traditional knowledge can foster critical thinking, empathy, responsibility, and sustainability. Special emphasis is placed on methods that integrate narrative, tactile, and visual learning, enabling intergenerational participation and connecting children and youth with local identity. Practical examples from the Museum of Slavonia illustrate how cultural heritage and artistic expression can serve as means to promote the values of solidarity, environmental protection, and intergenerational cooperation. These findings affirm the importance of museums as spaces of transformative learning and advocate for the stronger integration of cultural institutions into educational policies. This paper positions museum pedagogy as a significant contribution to bioethical education and social transformation.

Keywords: bioethical sensitivity, cultural heritage, museum pedagogy, participatory learning, traditional knowledge, sustainable development